

Piotr Goniszewski¹

RZECZOWNIKI 'M I GWY W HEBRAJSKIEJ WERSJI EWANGELII WG ŚW. MATEUSZA (SHEMTOB)

Wstęp

Relacje pomiędzy chrześcijanami a Żydami, pomiędzy Kościołem i Synagogą są naznaczone wieloma konfliktami, niezrozumieniem i wrogością. Jest to historia niezwykle złożona, trudna do jednoznacznej interpretacji i niepozwalająca na wydawanie kategorycznych sądów. Jednak dzieje tych dwóch światów, sięgających korzeniami do wspólnego fundamentu judaizmu Drugiej Świątyni, są świadectwem również wielu pozytywnych wydarzeń i twórczych spotkań. Hebrajska Ewangelia wg św. Mateusza, przechowana w średniowiecznym żydowskim traktacie polemicznym *'bn bwchn*, jest właśnie takim przykładem intrygującego i zastanawiającego spotkania chrześcijaństwa z judaizmem.

Czy ten hebrajski tekst jest bliższy chrześcijaństwu? Czy może jednak, poprzez język, pasuje bardziej do świata żydowskiego? Czy korzystała z niego jakaś wspólnota judeo-chrześcijańska, czy był to tylko tekst o charakterze misyjnym? Są to niezwykle ważne pytania, na które ciągle brak jednoznacznych odpowiedzi. W niniejszym artykule postaramy się poszukać i dostarczyć argumentów prowadzących do bardziej szczegółowych wniosków w tej kwestii. Skupimy się zatem na problemie relacji pomiędzy Izraelem i poganami, który może rzucić więcej światła na genezę i *Sitz im Leben* Mt^{ShemTob}. Nasze analizy będą dotyczyły dwóch hebrajskich rzeczowników: *'m* i *gwy*. W pierwszych trzech punktach przedstawimy obecność *'m* i *gwy* w Biblii hebrajskiej, rękopisach znad Morza Martwego i literaturze rabinicznej. Następnie przejdziemy do krótkiego wprowadzenia do hebrajskiej Ewangelii wg św. Mateusza oraz przeprowadzimy analizę terminów *'m* i *gwy* w tym tekście.

Rzeczowniki *'m* i *gwy* w Biblii hebrajskiej

Rzeczownik *'m* pojawia się w Biblii hebrajskiej ponad 1800 razy i posiada bardzo bogaty zakres semantyczny. HALOT podaje trzy główne jego znaczenia: „brat ojca”; „(ojcow-

---

¹ Dr Piotr Goniszewski, adiunkt w Katedrze Egzegezy i Teologii Biblijnej Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Szczecińskiego; adres do korespondencji: 70-344 Szczecin, ul. Chodkiewicza 1/13, e-mail: piotr.goniszewski@interia.pl.

ska) zależność, klan”); „lud”². Termin ‘*m*, rozumiany jako „lud”, może wskazywać na pewną wspólnotę powiązaną etnicznie i religijnie, tak m.in. w Wj 1,9 (‘*am b^ené yisrā’ēl*; „lud synów Izraela”); Lb 21m29 (‘*am k^emôš*; „lud Kemosza”); 2Sm 19,41 (‘*am y^ehûdā^h* i ‘*am yisrā’ēl*; „lud Judy” i „lud Izraela”). W liczbie mnogiej ‘*mym* oznaczać może też zbiorowość ludów, jak w Pwt 7,6–7; Ps 33,10. Ponadto rzeczownik ten stosowany jest w odniesieniu do jakiejś zbiorowości ludzi, tak np. w Lb 21,6 (‘*am rāb*; „lud liczny”); Rdz 32,8; Jr 39,8. Termin ‘*m* szczególnie wskazuje na Izrael rozumiany jako Boży lud, np. Pwt 7,6 i par. 14,2. We fragmencie tym ‘*m* pojawia się trzykrotnie, oddając doskonale specyficznie teologiczne znaczenie tego rzeczownika, jak i jego szerszy zakres semantyczny:

kīy ‘am qādôš ’ttāh laYHWH ’ēlōheychā bechā bāchar YHWH ’ēlōheychā lihyôt lô le’am segûllāh mikkōl hā’ammîm ’āšer ’lpenê hā’ādāmāh

Ponieważ ludem świętym jesteś ty dla Adonaj, Boga twojego, ciebie wybrał Adonaj, Bóg twój, abyś był dla niego ludem szczególnej własności ze wszystkich ludów, które są na powierzchni ziemi.

Izrael jest dla Boga ‘*am qādôš* („lud święty”) oraz ‘*am segûllā^h* („lud szczególnej własności”) pośród wszystkich ‘*ammîm ’āšer ’lpenê hā’ādāmā^h* („ludy, które są na powierzchni ziemi”).

Rzeczownik ‘*m* pojawia się również w konstrukcji ‘*am hā’āreš* („lud ziemi”). Zwrot ten w hebrajszczyźnie biblijnej ma jeszcze dosyć szeroki zakres semantyczny. Może oznaczać po prostu mieszkańców danego kraju, ludność danej ziemi (m.in. 2Krl 15,5; Jr 1,18; Ez 7,27). W niektórych tekstach powygnaniowch (Ezd-Ne) zaczyna nabierać pejoratywnego znaczenia i funkcjonuje jako określenie opozycyjne wobec wspólnoty powracającej z wygnania (Ezd 4,4; 10,2.11). Nie do końca jest jasne, czy w Ezd-Ne ‘*am hā’āreš*/‘*ammê hā’āreš* oznacza pogan, Samarytan, czy nieprzesiedlonych mieszkańców Judei³. W okresie grecko-rzymskim (późny okres Drugiej Świątyni) termin ten będzie wskazywał na zwykłych Izraelitów niezwiązanych z konkretnymi ugrupowaniami religijno-społecznymi (faryzeusze, saduceusze, esseńczycy, zeloci) i zamieszkujących miasta oraz wsie Ziemi Izraela (por. J 7,49)⁴.

Rzeczownik *gwy* pojawia się w Biblii hebrajskiej ponad 560 razy. Jego podstawowe znaczenie to „naród”. Może wskazywać zarówno na narody pogańskie (np. Wj 9,24; 34,24; Pwt 7,1), jak i Izraela (m.in. Rdz 12,2; Iz 60,22). W niektórych tekstach jest to określenie pejoratywne, związane z pogańskimi praktykami obcych narodów (np. Kpł 18,24.28) lub ich wrogością wobec Izraela (Ps 79,1.10)⁵.

² Ludwig Koehler, Walter Baumgartner, Johann Jakob Stamm, red., *Wielki słownik hebrajsko-polski i aramejsko-polski Starego Testamentu*, t. 1 (Warszawa: Vocatio, 2008), 781–782.

³ Robert North, „Księga Ezdrasza i Księga Nehemiasza”, w: *Katolicki komentarz biblijny*, red. Raymund E. Brown, Joseph A. Fitzmyer, Roland E. Murphy (Warszawa: Vocatio, 2004), 347.

⁴ Teologiczno-biblijne omówienie terminu „lud” w Starym i Nowym Testamencie: Pierre Grelot, „Lud”, w: *Słownik teologii biblijnej*, red. Xaviere Leon-Dufour, tłum. Kazimierz Romaniuk (Poznań: Pallottinum, 1994), 425–435.

⁵ Teologiczno-biblijne pojęcie „narody” omawiają szeroko: Jacques Guillet, Pierre Grelot, „Narody”, w: *Słownik teologii biblijnej* (Leon-Doufur), 518–526.

Rzeczowniki *ʿm* i *gwy* w literaturze z Qumran

Termin *ʿm* może wskazywać na Izraela jako lud Boży, jak w *Regule wojny* (1QM 10,9⁶). Odniesienie do Izraela występuje również w tzw. *Dokumencie damasceńskim*, gdzie jest mowa o *ʿm blʿ bynwt* („lud bez zrozumienia”; 4Q266 f3ii,4; por. CD A 5,16–17). Określa się nim również zbiorowość różnych ludów (m.in. 1QpHab 10,3–4.7; 1QM 10,9; 1Q27 f1i,9; 11Q13 2,11).

Rzeczownik *gwy* w *Regule wojny* ma zdecydowanie negatywne zabarwienie i oznacza pogańskie narody skonfrontowane z Bogiem i jego wspólnotą (1QM 4,12; 6,6; 9,9; 11,9; 15,12; 17,1). W tym kontekście szczególnie charakterystyczny jest zwrot *gwy hbl* („naród marność”; 4,12; 6,6; 9,9; 11,9). Podobnie pejoratywne znaczenie pojawia się w *Zwoju świętynnym* w 11QT 57,11; 58,3. W tym drugim fragmencie pojawia się w kontekście wojny Izraela z obcymi narodami i jego synonimem jest rzeczownik *ʿm*. W niektórych tekstach ma bardziej neutralne znaczenie, wskazując ogólnie na jakiś „naród”, jak w 1Q27 f1i,10–11, gdzie stanowi synonim dla rzeczownika *hʿamym* („ludy”; 1Q27 f1i,9). W tzw. *Dokumencie damasceńskim* odnosi się do Izraela, który jest również opisany za pomocą *ʿm* (4Q266 f3ii,4; por. CD A 5,16–17).

W literaturze qumrańskiej analizowane rzeczowniki mają więc podobne znaczenie jak w Biblii hebrajskiej. Widać kontynuację zwyczajów językowych obecnych w tradycji biblijnej.

Rzeczowniki *ʿm* i *gwy* w literaturze rabinicznej

W literaturze rabinicznej hebrajski termin *ʿm* (aram. *ʿm/ʿmʿ*) ma podobny zakres semantyczny jak w Biblii hebrajskiej i tekstach znad Morza Martwego. Może oznaczać pewną zbiorowość ludzi, jak np. w mSzab 22,4; mPes 1,5; mSuk 3,13⁷. W przytoczonych fragmentach mowa jest oczywiście o ludzie Izraela, niemniej autor wskazuje nie tyle na etniczny aspekt rzeczownika, ile na pewną zbiorowość ludzi. Rzeczownik *ʿm* pojawia się również w konstrukcji *ʿm hʿrs* (dosł. „lud ziemi”; m.in. mP Aw 2,6; 3,14; 5,13; bPes 49,b). W judaizmie rabinicznym termin ten ma charakter pejoratywny i wskazuje na tych Żydów, którzy nie stosują się do rabinicznych zasad wydzielenia dziesięciny i czy-

⁶ Oryginalne teksty źródłowe zwojów znad Morza Martwego wraz z angielskim tłumaczeniem: Florentino Garcia-Martinez, Eibert J.C. Tigchelaar, *Dead Sea Scrolls. Study edition*, t. 1–2 (Leiden, New York, Köln: Brill, 1999). Popularny przekład zwojów na język angielski: Geza Vermes, *The Complete Dead Sea Scrolls in English. Revised Edition* (London: Penguin, 2004). Polskie tłumaczenie tych tekstów: Piotr Muchowski, *Rękopisy znad Morza Martwego. Qumran, Wadi Murabbaʿat, Masada, Nachal Chewer* (Kraków: Enigma Press, 2000); Piotr Muchowski, *Komentarze do rękopisów znad Morza Martwego* (Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 2005).

⁷ Rabiniczne teksty źródłowe: Chanoch Albeck, red., *Shishah sidre mishnah* (Jerusalem: Mosad Byalik, 1952–1958); *Talmud bawli* (Wilno, 1880–1886); Moshe Shmuel Zuckermann, red., *Tosefta* (Pasewalk: 1881); *Talmud jeruzalmi* (Krotoszyn: 1886). Polskie tłumaczenie dwóch pierwszych porządków Miszny: Roman Marcinkowski, red., *Miszna. Zeraim (Nasiona)* (Warszawa: DiG, 2013), Roman Marcinkowski, red., *Miszna. Moed (Święto)*, (Warszawa: DiG, 2014). Hebrajsko-polskie wydanie traktatu *Pirke Awot: Prqy ʿbwt Sentencje Ojców*, tłum. Ewa Gordon, Sacha Pecaric (Kraków: Pardes, 2005).

stości rytualnej, stąd można go tłumaczyć jako „prostak”, „nieuczony”, „wieśniak”⁸. Ponadto *ʿm*, w liczbie mnogiej *ʿmym*, stosuje się w odniesieniu do narodów pogańskich, jak w bSzab 14b.

Z kolei rzeczownik *gwy* (pl. *gwym*) wskazuje przede wszystkim na pogan, nie-Żydów, jak np. w mPea 2,7; 4,6; mDem; mTem 5,9; mChal 4,7; mEr 3,5; 4.1; mTaan 3,7. Należy przy tym zaznaczyć, że obraz obcych narodów jest w literaturze rabinicznej bardzo złożony i ambiwalentny. Przy jego interpretacji należy uwzględnić zarówno kontekst teologiczny, jaki stanowi *Tanach*, oraz kontekst historyczno-społeczny, na który składają się stan niewoli (*galut*) oraz różne doświadczenia antysemityzmu i wrogości nie-Żydów. Stąd w pismach judaizmu rabinicznego poganie są przedstawiani zarówno negatywnie, m.in. bJew 98a; pBer 7d; tSanh 13,2; bSanh 59a, jak i pozytywnie, m.in. bSanh 56a; bB Bat 20b; Sifra Kpł 18,5. Szczególnie pozytywnie są oceniani prozelici, którzy przyjmują na siebie jarzmo Królestwa Bożego (np. bPes 87b; bJew 47ab; bSab 31a)⁹.

Hebrajska Ewangelia wg św. Mateusza (ShemTob) – wprowadzenie

Hebrajska wersja Ewangelii wg św. Mateusza, która jest przedmiotem niniejszego studium, dotarła do naszych czasów za pośrednictwem średniowiecznego, judaistycznego traktatu polemicznego pt. *ʿbn bwchn*. Autorem tego dzieła jest rabin Shem Tob ben Izaak ben Shaprut. Pierwsze wydanie *ʿbn bwchn* ukazuje się w 1380 r. w Kastylji. Jak wykazały badania G. Howarda, tekst Ewangelii, który znajduje się tym traktacie, nie jest tłumaczeniem rabina Shem Toba ben Shapruta. Autor *ʿbn bwchn* wykorzystał istniejącą wcześniej hebrajską Ewangelię i włączył ją do swojego dzieła¹⁰.

Sitz im Leben hebrajskiej Ewangelii wg św. Mateusza jest XIII-wieczna Kastylja. XII i XIII stulecie są okresem stopniowej zmiany sytuacji Żydów na Półwyspie Iberyjskim. Po udanej rekonkwiescie rozpoczyna się proces umacniania chrześcijańskiego charakteru ziem Hiszpanii. Wiąże się to z nasilaniem się nastrojów antysemitycznych, na które nakładają się zarówno czynniki religijne, jak i społeczne i gospodarcze, np. wzrost znaczenia mieszczaństwa. Na Półwyspie Iberyjskim dochodzi do chrześcijańsko-żydowskich debat, jak ta w Barcelonie w roku 1263. Dominikanie w XIII wieku powołują do istnienia Studium Arabicum et Hebraicum. Na znaczeniu zyskuje ruch misjonarski, którego celem są zarówno Żydzi, jak i muzułmanie zamieszkujący chrześcijańskie tereny Półwyspu Iberyjskiego.

W Kastylji naszkicowany powyżej proces ma miejsce głównie w drugiej połowie XIV w. Swoistą cezurę stanowi rok 1391, kiedy to mają miejsce bardzo ostre prześladowania

⁸ Zob. szerzej: Shaye J.D. Cohen, „Judaizm do czasu opracowania Miszny (lata 135–220)”, w: *Chrześcijaństwo a judaizm rabiniczny. Historia początków oraz wczesnego rozwoju*, red. Hershel Schanks, tłum. Waldemar Chrostowski (Warszawa: Vocatio, 2013), 339–340.

⁹ Więcej na temat Izraela i narodów pogańskich w literaturze rabinicznej: Abraham Cohen, *Talmud. Syntetyczny wykład na temat Talmudu i nauk rabinów dotyczących religii, etyki i prawodawstwa*, tłum. Regina Gromacka (Warszawa: Cyklady, 2002), 83–90.

¹⁰ Georg Howard, *The Gospel of Matthew according to a Primitive Hebrew Text* (Macon: Mercer University Press, 1985), 177–180.

Żydów. Otwiera się powoli okres marranizmu, którego swoiste apogeum będzie stanowić wydalenie Żydów z Hiszpanii w roku 1492¹¹.

Powstanie hebrajskiej Ewangelii wg św. Mateusza może być związane z działalnością misjonarską Kościoła. Ponadto tekst takiej Ewangelii mógł być wykorzystywany w formacji religijnej przez nowo ochrzczonych judeo-chrześcijan. Jest możliwe, że tekst Ewangelii, którą przekazuje traktat *'bn bwchn*, został przełożony przez jakiegoś konwertytę żydowskiego na podstawie funkcjonującej w tamtym okresie wersji łacińskiej lub greckiej Mt. Liczne semityzmy obecne w dziele, na które mocny nacisk kładzie G. Howard¹², mogą wskazywać, że był to przekład twórczy, uwzględniający specyfikę języka hebrajskiego. S. Mędała sugeruje, że autorem tłumaczenia mógł być żydowski konwertyta Abner z Burgos/Alfonso z Valladolid¹³. Zdaniem W.L. Petersena hebrajska wersja Mt^{ShemTob} może być przekładem bazującym na łacińskich harmoniach Ewangelii krążących po średniowiecznej Europie¹⁴. Propozycja W.L. Petersena nie jest sprzeczna z poglądem wyrażonym powyżej, który sugeruje, że w przypadku Mt^{ShemTob} mamy do czynienia z twórczym przekładem na hebrajski uwzględniającym wiele specyficznych cech tego języka. Oczywiście otwarta pozostaje kwestia, czy ów tłumacz bazował na łacińskim lub greckim tekście Mt, czy może właśnie na jakiejś łacińskiej harmonizacji Ewangelii. Z kolei G. Howard, wydawca *editio principes* analizowanego wariantu Ewangelii, uważa, że hebrajski jest oryginalnym językiem Mt^{ShemTob}. Zdaniem tego badacza wersja, którą zawiera traktat *'bn bwchn*, jest jednym ze świadectw przekazu hebrajskiej tradycji Ewangelii, która sięga starożytnych wspólnot judeochrześcijańskich. Oczywiście w ciągu wieków tekst ten ulegał modyfikacjom, zwłaszcza pod wpływem greckiego, kanonicznego Mt i łacińskiej Wulgaty¹⁵.

¹¹ Więcej na temat sytuacji Żydów na Półwyspie Iberyjskim w średniowieczu: Leon Poliakov, *Historia antysemityzmu. Epoka wiary* t. 1, tłum. Agnieszka Rasińska-Bóbr, Oskar Hedemann (Kraków: Univeristas, 2008), 77–161; zwłaszcza 113–119; Heinrich Graetz, *Historia Żydów. Od okresu Majmunego do przymusowego nawracania Żydów w Hiszpanii* t. 6, tłum. Stanisław Szenhak (Kraków: Krajowa Agencja Wydawnicza, 1990), 483–656; Heinrich Graetz, *Historia Żydów. Od przymusowego nawracania Żydów w Hiszpanii do marranów i papieży* t. 7, tłum. Stanisław Szenhak (Kraków: Krajowa Agencja Wydawnicza, 1990), 3–131.

¹² Georg Howard, *Hebrew Gospel of Matthew* (Macon: Mercer University Press, 1995), 177–182.

¹³ Stanisław Mędała, „Nowe źródło do badań przekazu Ewangelii Mateusza”, *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 42, 4 (1989): 250–251.

¹⁴ William L. Petersen, Some Observations on a Recent Edition of and Introduction to Shem-Tob's Hebrew Matthew, dostęp 10.05.2015, <http://rosetta.reltech.org/TC/vol03/Petersen1998a.html>; William L. Petersen, „The Vorlage of Shem-Tob's Hebrew Matthew”, *New Testament Studies* 44 (1998): 490–512.

¹⁵ Howard, *Hebrew Gospel of Matthew*, 160–173, 184–190; Howard, *A Response to William L. Petersen's Review of Hebrew Gospel of Matthew*, dostęp 10.05.2015, <http://rosetta.reltech.org/TC/v04/Howard1999.html>. Szerzej na temat hipotez W.L. Petersena i G. Howarda (m.in. o możliwości powiązania hipotezy G. Howarda z teorią rozwiązania problemu synoptycznego J. Carmignaca): Piotr Goniszewski, „Jezus, Belzebub i nieodpowiedzialne słowa. Egzegeza perykopy Mt 12,22–37 w hebrajskiej wersji Ewangelii wg św. Mateusza (ShemTob)”, *Studia Koszalińsko-Kołobrzeszkie* 21 (2014): 14–17; Piotr Goniszewski, „Sprawiedliwość i sprawiedliwi w kanonicznej i hebrajskiej wersji Ewangelii według św. Mateusza (Shem Tob)”, w: *Nadzieja i sprawiedliwość jako sprawności moralne w wychowaniu*, red. Iwona Jazukiewicz, Ewa Rojewska (Szczecin: Wydawnictwo Uniwersytetu Szczecińskiego, 2014), 223–225.

Rzeczowniki 'm w Mt^{ShemTob}

Rzeczownik 'm występuje w tekście Mt^{ShemTob} 39 lub 40 razy. Liczba 40 wiąże się z wariantem tekstu w Mt^{ShemTob} 3,10, poświadczonym w manuskryptach A, B, D, E, F i G, w którym termin 'm pojawia się dwukrotnie¹⁶. Możemy wskazać na cztery podstawowe zakresy semantyczne, w jakich zastosowany jest ten rzeczownik: pewna zbiorowość ludzi; w konstrukcji *smichut* (zwana również *status constructus*), związanej z pewnymi grupami establishmentu ówczesnego społeczeństwa żydowskiego, np. starsi ludu; zbiorowość ludów/narodów; Izrael jako lud Boży.

Pewna zbiorowość ludzi

W dużej części przypadków 'm określa pewną zbiorowość ludzi (3,10; 4,23; 7,28; 14,5; 14,14; 14,19; 15,30.31.33.35.36; Mk 9,25; 20,34; 21,11; 23,1; 26,5; 27,20; 27,24; 27,27; 27,64). W kontekście etniczno-geograficznym chodzi głównie o Galilejczyków lub/i Judejczyków, czyli członków ludu Bożego Izraela. Przyjrzyjmy się trzem przykładowym fragmentom:

a) Mt^{ShemTob} 4,23

Tekst hebrajski Mt ^{ShemTob} 4,23	Tłumaczenie polskie Mt ^{ShemTob} 4,23
wysb yšw 'l 'rc hglwl llmd qhlwtm wmbśr lhm zbd twb l'z m'wngylyyw mmlkwł šym wmp' kl chwlym wkl mdwh b'm	Krażył Jezus po ziemi galilejskiej, ucząc ich gminy i głosząc im dobry dar, co znaczy mawangeleo, z królestwa niebieskiego, uzdrawiając wszystkich chorych i wszystkie zarazy w ludzie.

W Mt^{ShemTob} 4,23¹⁷ zwrot *b'm* można oddać jako „w ludzie” lub „wśród ludu/ludzi”. Chodzi więc o pewną zbiorowość doświadczającą uzdrowicielskiej aktywności Jezusa z Nazaretu. Jednocześnie tekst ten stanowi swoiste *summariusum* jego posługi, ma więc charakter teologiczny. W związku z tym, że w Mateuszowej perspektywie posługa Chrystusa jest skoncentrowana na Izraelu (por. Mt^{ShemTob} 10,5; 15,24), jasne się staje, że 'm wskazuje również pośrednio na lud Boży. W kanonicznej wersji Mt 4,23 pojawia się rzeczownik *laos* („lud”)¹⁸, który stanowi grecki ekwiwalent dla hebrajskiego 'm.

¹⁶ Mt^{ShemTob} 3,10: „Pytało go wielu: Co mamy uczynić? Odpowiedział do nich: Będziecie się martwić, by wyznaczyć kogoś i nie będziecie ich karać. Będziecie się cieszyć w waszych działach. Cały lud (*h'm*) zastanawiał się i wyobrażał sobie w swoich obrzezanych sercach: Jan jest Jezusem”. Manuskrypty A, B, D, E, F i G rozpoczynają w. 10 następującym fragmentem: „Już dotyka siekiera korzenia drzewa. To, które nie daje owocu dobrego, będzie wycięte i w ogniu spalane. Pytały go tłumy: Jeżeli tak, co mamy czynić? Odpowiedział im Jan: Kto ma dwie tuniki, niech odda jedną temu, który nie ma. A lud (*wkl h'm*) przybywał, aby się ochrzcić”.

¹⁷ Szerzej na temat kanonicznej perykopy Mt 4,23–25: Józef Homerski, *Ewangelia według św. Mateusza. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz* (Poznań: Pallottinum, 1979), 120–121; Antoni Paciorek, *Ewangelia według świętego Mateusza. Rozdziały 1–13* (Częstochowa: Edycja św. Pawła, 2005), 196–201 (tam też szczegółowa bibliografia); Alberto Mello, *Evangelo secondo Matteo. Commento midrashico e narrativo* (Magnano: Qiqajon 1995), 99–100.

¹⁸ Więcej na temat greckiego terminu *laos*: Herman Stathmann, Rudolf Meyer, „Laos”, w: *Grande Lessico del Nuovo Testamento* t. 6, red. Gerhard Kittel (Brescia: Paideia, 1970), k. 87–165. Przy pracy z TWNT należy pamiętać o historycznym kontekście jego powstania, zwłaszcza o nazistowskim zaangażowaniu głównego redaktora G. Kittla: Cezary Korzec, *Ścieżka biblijnego konsensusu: ku integralnej teologii biblijnej* (Wrocław: TUM, 2013), 86–88.

b) Mt^{ShemTob} 20,34

Tekst hebrajski Mt ^{ShemTob} 20,34	Tłumaczenie polskie Mt ^{ShemTob} 20,34
wychmwł 'lyhm yšw wyg' b'ynyhm wy'mr lhm 'mwntkm ryp' 'tkm. Wmyd r'w whwdw l'l whlkw 'chrw wkl h'm hwdw l'l 'l zh	Zlitował się nad nimi Jezus, dotknął ich oczu i powiedział do nich: Wasza ufność uzdrowiła was. I zaraz zobaczyli, podziękowali Bogu i poszli za nim. A cały lud podziękował Bogu za to.

W powyższym fragmencie, którego kontekst stanowi uzdrowienie dwóch niewidomych w Jerychu (Mt^{ShemTob} 20,29–34)¹⁹, przedstawiono dziękczynienie ludzi, którzy byli świadkami tego cudownego wydarzenia. Kontekst geograficzny (Judea, Jerycho) oraz narracyjny (pielgrzymka do Jeruzalem) wskazuje ponownie, że mamy do czynienia z Judejczykami i Galilejczykami, czyli członkami ludu Bożego Izraela. Co ciekawe, ostatnie zdanie w analizowanym teraz wersecie nie pojawia się w odpowiednim tekście greckim Mt 20,34. Możemy je natomiast znaleźć w Łk 18,43, w paralelnej perykopie mówiącej o uzdrowieniu ślepego u wejścia do Jerycha (Łk 18,35–43). W tekście Łukasowym występuje rzeczownik *laos* („lud”), czyli grecki odpowiednik dla 'm.

c) Mt^{ShemTob} 21,11

Tekst hebrajski Mt ^{ShemTob} 21,11	Tłumaczenie polskie Mt ^{ShemTob} 21,11
wy'mrw h'm zh lzh yšw hnby' mnz 'rt ¹ 'šr bglyl	Powiedzieli ludzie, jeden do drugiego: Jezus, prorok z Nazaretu, które jest w Galilei.

Powyższy fragment kończy perykopę przedstawiającą uroczysty wjazd Jezusa do Jerozolimy (Mt^{ShemTob} 21,1–11)²⁰. Rzeczownik 'm określa towarzyszących Jezusowi Galilejczyków i Judejczyków, którzy informują mieszkańców Jeruzalem o tym, kim jest ów człowiek, który w tak wyjątkowy sposób pojawił się w mieście. Warto w tym kontekście zauważyć, że w paralelnej wersji kanonicznej terminowi 'm odpowiada *ochloi*, czyli „tłumy”.

'm w konstrukcji *smichut*

Badany przez nas rzeczownik pojawia się również w konstrukcjach *smichut* (tzw. *status constructus*) określających wyższe grupy społeczności żydowskiej (16,21; 21,23; 26,3.47; 27,3.12; 27,41; 28,12). Poniższa tabela prezentuje wszystkie przypadki *smichut* z rzeczownikiem 'm:

¹⁹ Egzegeza tej perykopy, w wersji kanonicznej, np.: Homerski, *Ewangelia według św. Mateusza*, 283–284; Paciorek, *Ewangelia według świętego Mateusza. Rozdziały 14–28* (Częstochowa: Edycja św. Pawła, 2005), 303–309 (tam też szczegółowa bibliografia); Mello, *Evangelo secondo Matteo*, 356–358.

²⁰ Więcej na temat tej perykopy w tekście greckim: Homerski, *Ewangelia według św. Mateusza*, 284–286; Paciorek, *Ewangelia według świętego Mateusza. Rozdziały 14–28*, 309–317 (tam też szczegółowa bibliografia); Mello, *Evangelo secondo Matteo*, 361–367.

Tab. 1. Przypadki *smichut* z rzeczownikiem 'm

<i>smichut</i> z rzeczownikiem 'm	
16,21	<i>zkny h'm</i> „starsi ludu”
21,23	<i>qzyny h'm</i> „zarządcy ludu”
26,3	<i>gdwly h'm</i> „wielcy ludu”
26,47	<i>śry h'm</i> „księżęta ludu”
27,3	<i>zkny h'm</i> „starsi ludu”
27,12	<i>zkny h'm</i> „starsi ludu”
27,41	<i>zkny h'm</i> „starsi ludu”
28,12	<i>zkny h'm</i> „starsi ludu”

Rzeczownik 'm, występujący w przywołanych powyżej zwrotach, wskazuje na zbiorowość ludzi tworzącą naród żydowski.

Zbiorowość ludów

Rzeczownik 'm w liczbie mnogiej ('mym) jest również używany przez tłumacza Mt^{ShemTob} w odniesieniu do zbiorowości różnych narodów (10,22; 21,13; 24,9; 27,27). Poniżej dokonamy krótkiej charakterystyki czterech wersetów, w których pojawia się termin 'mym.

a) Mt^{ShemTob} 10,22

Tekst hebrajski Mt ^{ShemTob} 10,22	Tłumaczenie polskie Mt ^{ShemTob} 10,22
<i>wthyw ll'g wz'wh lkl h'mym 'l šmy 'kn my šysbwl 'd 't kš ywš'</i>	I będziecie wyśmiewani i straszni u wszystkich narodów z powodu mojego imienia. Z pewnością kto dotrwa aż do czasu końca, będzie zbawiony.

Fragment Mt^{ShemTob} 10,22 jest częścią perykopy zawierającej pouczenia Jezusa dla wędrownych głosicieli królestwa Bożego (Mt^{ShemTob} 10,1–42²¹). Proklamowaniu zbliżającego się panowania Boga towarzyszyć będzie często opór i odrzucenie. Rzeczownik 'mym obejmuje swoim znaczeniem wszystkie ludy, w tym również Izraela. Podkreśla, że Ewangelia spotyka się z niechęcią zarówno w Izraelu, jak i pośród innych narodów. Co ciekawe, w kanonicznej wersji Mt 10,22 mówi się po prostu o *pantōn* („wszystkich”). Nie pojawia się ani rzeczownik *ethnē* („narody”)²², ani *laoi* („ludy”).

²¹ Interpretacja Mt 10,1–42: Homerski, *Ewangelia według św. Mateusza*, 184–195; Paciorek, *Ewangelia według świętego Mateusza. Rozdziały 1–13*, 439–489 (tam też szczegółowa bibliografia); Mello, *Evangelo secondo Matteo*, 197–192.

²² Więcej o tym greckim rzeczowniku: Georg Bertam, Karl Ludwig Schmidt, „Etnos”, w: *Grande Lessico del Nuovo Testamento*, t. 3, red. Gerhard Kittel (Brescia: Paideia, 1970), k. 99–120.

b) Mt^{ShemTob} 21,13

Tekst hebrajski Mt ^{ShemTob} 21,13	Tłumaczenie polskie Mt ^{ShemTob} 21,13
wy'mr 'lyhm ktyb ky byty byt tplh yqr' lkl h'mym w'tm 'šytm 'wth m'rt pryšym	Powiedział do nich, napisano: ponieważ mój dom domem modlitwy nazwany będzie dla wszystkich ludów, a wy zrobiliście z niego jaskinię rozbójników.

Tekst Mt^{ShemTob} 21,12–17²³ opowiada o symbolicznym geście Jezusa na terenie dziedzińca Świątyni w Jeruzalem. W 21,13 zawiera kombinowany cytat z Iz 56,7 i Jr 7,11, który stanowi swoisty komentarz teologiczny do czynu Jezusa. Fragment Iz 56,1–8 opisuje eschatologiczne nawrócenie pogan na judaizm, któremu towarzyszy pielgrzymka do Świątyni. Tekst ten jest wyrazem uniwersalistycznych tendencji w ramach biblijnej myśli prorockiej²⁴. Z kolei Jr 7,1–15 zawiera krytykę obłudnej postawy Judejczyków, którzy z jednej strony łamali przymierze, a z drugiej cały czas pokładali swoją ufność w zbawczej roli Świątyni. W Mt^{ShemTob} 21,13 rzeczownik 'mym ma charakter inkluzywny i oznacza wszystkie ludy, łącznie z Izraelem. W tym kontekście należy odnotować, że w wersji kanonicznej tego wersetu nie pojawia się żaden grecki termin oznaczający „narody” (*ethnē*) lub „ludy” (*laoi*). Rzeczownik *ethnē* jest obecny natomiast w greckim Mk 11,17. Wydaje się, że Mt^{ShemTob} 21,13 zawiera zharmonizowane ze sobą wersety Mt 21,13 i Mk 11,17.

c) Mt^{ShemTob} 24,9

Tekst hebrajski Mt ^{ShemTob} 24,9	Tłumaczenie polskie Mt ^{ShemTob} 24,9
'z y'srw 'tkm lšrw't wyhrgw 'tkm wthyw lchrph lkl h'mym 'l šmy	Wówczas będą wiązać was dla udręki, będą zabijać was i będziecie w niesławie u wszystkich ludów z powodu mojego imienia.

Badany teraz fragment jest częścią Mateuszowej wersji tzw. mowy eschatologicznej/apokalipsy synoptycznej (24,1–25,46²⁵). Wydaje się, że w hebrajskiej wersji zwrot *kl h'mym* powinien być rozumiany inkluzywnie, jako odnoszący się do wszystkich ludów, w tym Izraela. W takim ujęciu Mt^{ShemTob} 24,9 sugerowałyby wyraźnie, że uczniowie Jezusa spotkają się z niechęcią zarówno wśród Żydów, jak i innych narodów. W kontekście domniemanego i rekonstruowanego *Sitz im Leben* Mt^{ShemTob} można postawić pytanie, czy tłumacz nie mógł mieć na myśli sytuacji wielu konwertytów żydowskich Półwyspu Iberyjskiego? Wielu nowo nawróconych judeochrześcijan spotykało się, z jednej strony, z odrzuceniem w środowisku żydowskim, z drugiej, z niechęcią i podejrzliwością ze strony świata chrześcijańskiego. Apogeum tego procesu będzie stanowiło zjawisko mar-

²³ Szerzej na temat greckiej wersji tej perykopy: Homerski, *Ewangelia według św. Mateusza*, 286–288; Paciorek, *Ewangelia według świętego Mateusza. Rozdziały 14–28*, 317–324 (tam też szczegółowa bibliografia); Mello, *Evangelo secondo Matteo*, 367–369.

²⁴ Eschatologiczną myśl proroków biblijnych prezentuje: Wojciech Pikor, „Eschatologia i apokaliptyka”, w: *Teologia Starego Testamentu. Księgi prorockie*, t. 4, red. Mariusz Roisk (Wrocław: TUM, 2011), 231–294.

²⁵ Egzegeza kanonicznej wersji perykopy 24,1–25,46: Homerski, *Ewangelia według św. Mateusza*, 309–324; Paciorek, *Ewangelia według świętego Mateusza. Rozdziały 14–28*, 435–527 (tam też szczegółowa bibliografia); Mello, *Evangelo secondo Matteo*, 409–440.

ranizmu²⁶. W kanonicznej wersji Mt 24,9 rzeczownikowi 'mym odpowiada *ethnē*, który sugeruje nienawiść ze strony ludów pogańskich/nie-Żydów.

d) Mt^{ShemTob} 27,27

Tekst hebrajski Mt ^{ShemTob} 27,27	Tłumaczenie polskie Mt ^{ShemTob} 27,27
'z pršy hchšr lqchw lyšw bmsmr wyqhlw bpny qhl rb m'mym rbym	Wówczas jeźdźcy dziedzica wzięli Jezusa pod straż i zgromadzili przed liczne zgromadzenie ze wszystkich licznych ludów.

Badany teraz werset jest częścią perykopy Mt^{ShemTob} 27,11–31²⁷, która zawiera opowiadanie o procesie rzymskim Jezusa. W kontekście tej narracji rzeczownik 'mym w Mt^{ShemTob} 27,27 wskazuje na ludy pogańskie/nie-Żydów. Tekst mówi bowiem o żołnierzach *Imperium Romanum* okupujących Ziemię Izraela, a wywodzących się z różnych narodów.

Izrael jako lud Boży

Ostatnie znaczenie rzeczownika 'm w Mt^{ShemTob} wskazuje na Izrael rozumiany jako Boży lud. Tego typu użycie 'm pojawia się sześciokrotnie (1,21; 4,16; 13,14.15; 15,8, 27,25). W trzech przypadkach (czterokrotne użycie 'm) mamy do czynienia z cytatami ze Starego Testamentu. Iz 8,23–9,1 w Mt^{ShemTob} 4,15–16; Iz 6,9–10 w Mt^{ShemTob} 13,14–15; Iz 29,13 w Mt^{ShemTob} 15,8–9²⁸. Poniżej przyjrzymy się bliżej dwóm pozostałym tekstom: 1,21 i 27,25.

a) Mt^{ShemTob} 1,12

Tekst hebrajski Mt ^{ShemTob} 1,21	Tłumaczenie polskie Mt ^{ShemTob} 1,21
wltd bn wtqr' šmw yšw' ky hw' ywšy' 'my m'wnwtm	Urodzi syna i nadasz mu imię Jezus, ponieważ on będzie przyczyną wybawienia mojego ludu z jego grzechów.

Tekst Mt^{ShemTob} 1,18–25²⁹ przedstawia teologiczną narrację o poczęciu i narodzinach Jezusa Chrystusa. Werset Mt^{ShemTob} 1,21 zawiera charakterystyczny dla języka hebrajskiego semityzm, bazujący na rdzeniu *yš'*, oznaczającym „ratować”, „pomagać”, „zbawiać”. Mowa jest o imieniu *yšw'* („Jezus”, które można przetłumaczyć jako: „JHWH jest zbawieniem”) oraz o zbawieniu, hebrajskie *ywšy'* (*hifil yiqtol* 3 m sg), którego Jezus będzie przyczyną. Ta gra słów jest zupełnie nieobecna w tekście greckim, w którym forma imienia Jezus to *Iesous*, natomiast czasownikiem oznaczającym zbawienie jest

²⁶ Zob. szerzej: Poliakov, *Historia antysemityzmu*, 116–141.

²⁷ Analiza egzegetyczna tekstu Mt 27, 11–31: Homerski, *Ewangelia według św. Mateusza*, 345–348; Paciorek, *Ewangelia według świętego Mateusza. Rozdziały 14–28*, 625–650 (tam też szczegółowa bibliografia); Mello, *Evangelo secondo Matteo*, 469–477.

²⁸ Na temat cytatów z Iz w kanoniczny Mt: Wiesław Jonczyk, *Cytaty z Księgi Izajasza w Ewangelii wg św. Mateusza* (Warszawa: Vocatio, 2010).

²⁹ Szczegółowy komentarz do kanonicznego tekstu Mt 1,18–25: Homerski, *Ewangelia według św. Mateusza*, 76–84; Paciorek, *Ewangelia według świętego Mateusza. Rozdziały 1–13*, 97–108 (tam też szczegółowa bibliografia); Mello, *Evangelo secondo Matteo*, 58–63.

sōdzō. Istnienie tego typu semityzmów w Mt^{ShemTob} jest jednym z argumentów G. Howarda na rzecz istnienia autentycznej, hebrajskiej wersji Ewangelii Mateusza³⁰. Z kolei J. Carmignac, który dostrzegł istnienie semityzmów pod powierzchnią greckich wersji Mt, Mk i Łk, sformułował swoją hipotezę powstania Ewangelii i rozwiązania tzw. problemu synoptycznego³¹. W Mt^{ShemTob} 1,21 rzeczownik 'm pojawia się łącznie z zaimkiem osobowy „ja”, w formie 'my („mój lud”). Podmiotem tego zdania jest Bóg, który komunikuje swoją wolę poprzez pośrednictwo anioła (1,20.24). Owym „moim ludem” jest oczywiście Izrael, lud Boży, do którego przede wszystkim jest skierowane posłannictwo Jezusa z Nazaretu (por. Mt^{ShemTob} 10,5; 15,24).

b) Mt^{ShemTob} 27,25

Tekst hebrajski Mt ^{ShemTob} 27,25	Tłumaczenie polskie Mt ^{ShemTob} 27,25
w'nw kl h'm w'mrw dmy yhyh 'lynw w'l zr'nw	I odpowiedział cały lud i powiedział: Jego krew niech będzie na nas i na nasze potomstwo.

Analizowany teraz fragment, który stanowi część perykopy opowiadającej o procesie Jezusa przed Piłatem (Mt^{ShemTob} 27,11–31³²), wymaga niezwykle precyzyjnej egzegezy, niezależnie czy chodzi o wersję oryginalną, grecką, czy o tekst hebrajski. Jest to związane z jego historią oddziaływania w późniejszych wiekach chrześcijaństwa, kiedy to stawał się bardzo często inspiracją dla antysemitycznych postaw i czynów. Omawiając kanoniczną wersję Mt, J. Kudasiewicz wskazuje na dwa kierunki interpretacji Mt 27,25: maksymalistyczny i minimalistyczny³³. Ten pierwszy akcentuje odpowiedzialność wszystkich Żydów za śmierć Jezusa, stając się źródłem antysemitycznej „teologii” Żydów jako zabójców Boga³⁴. Z kolei podejście minimalistyczne niweluje teologiczne implikacje pojęcia *pas ho laos* („cały lud”; hebr. *kl h'm*), wskazując m.in. na termin *ochlos* („tłum”) w Mk 15,8.11 i na historyczne realia procesu Jezusa. W takim ujęciu odpowiedzialność za śmierć Jezusa spada tylko na tłum zgromadzony w trakcie procesu rzymskiego. Przykładem tego typu egzegezy jest komentarz do Mt 27,25 Żyda mesjanistycznego D.H. Sterna: „Tłuszcza jednak nie może przemawiać jako czyjkolwiek reprezentant, nie mówiąc o tym, aby mogła reprezentować cały naród”³⁵.

Abstrahując od historycznej interpretacji odpowiedzialności arystokracji jerozolimskiej za skazanie Jezusa na śmierć za pośrednictwem władz rzymskich, analizując Mt 27,25, należy przede wszystkim uwzględnić teologiczną perspektywę Mateusza, zwłaszcza jego rozumienie relacji Jezus–Izrael. Doskonale tę perspektywę wyraża J. Kudasiewicz:

³⁰ Howard, *Hebrew Gospel of Matthew*, 177–182.

³¹ Jean Carmignac, *Początki Ewangelii synoptycznych*, tłum. Waclaw Rapak (Kraków, Mogilany: Enigma Press, 2009).

³² Egzegeza kanonicznej perykopy Mt 27,11–31: Homerski, *Ewangelia według św. Mateusza*, 345–348; Paciorek, *Ewangelia według świętego Mateusza. Rozdziały 14–28*, 625–650 (tam też szczegółowa bibliografia); Mello, *Evangelo secondo Matteo*, 469–477.

³³ Józef Kudasiewicz, *Ewangelie synoptyczne dzisiaj* (Ząbki: Apostolicum, 2006), 212–215.

³⁴ Na temat antyjudajstycznych i antysemitycznych tendencji we wczesnym chrześcijaństwie: Poliakow, *Historia antysemityzmu*, 18–33.

³⁵ David Harold Stern, *Komentarz żydowski do Nowego Testamentu* (Warszawa: Vocatio, 2004), 124.

„Stąd odrzucenie Jezusa jest nie tylko pewną odmianą odrzucenia proroka, lecz także krytycznym wyborem, który zmienia bieg dziejów zbawienia. Śmierć i zmartwychwstanie Jezusa stanowią punkt zwrotny w historii świętej, zapoczątkowanie nowego i definitywnego zbawienia. Izrael, odrzucając Jezusa, stracił wyłączne prawo bycia ludem Bożym. Od tego momentu przywilej ten został ofiarowany ludowi, który wyda owoce (21,43)”³⁶.

W świetle powyższych słów należy interpretować wykorzystanie przez autora pierwszej Ewangelii zwrotu *pas ho laos* („cały lud”), któremu w Mt^{ShemTob} odpowiada *kl h'm*. Mamy do czynienia z refleksją teologiczną, która stara się wyjaśnić odrzucenie żydowskiego Mesjasza przez żydowski naród, lud Boży Izraela.

Rzeczowniki *gwy* w Mt^{ShemTob}

Rzeczownik *gwy* pojawia się w Mt^{ShemTob} 12 razy i jest wykorzystywany jedynie w odniesieniu do pogańskich narodów (4,15; 10,5; 10,18; 12,18.21; 20,19.25; 21,43; 24,7.14; 25,32). W dwóch przypadkach (trzykrotne użycie *gwy*) mamy do czynienia z cytatami ze Starego Testamentu: Iz 8,23–9,1 w Mt^{ShemTob} 4,15–16 oraz Iz 42,1–4 w Mt^{ShemTob} 12,18–21. Poniżej przedstawimy krótką charakterystykę czterech tekstów, w których pojawia się *gwy* w hebrajskim Mateuszu.

a) Mt^{ShemTob} 10,5

Tekst hebrajski Mt ^{ShemTob} 10,5	Tłumaczenie polskie Mt ^{ShemTob} 10,5
'lh šnym 'śr šlch yšw wyšw 'lyhm l'mr b'ršwt hgwym 'l tlkw wb'ry hšmrwnym 'l tbw'w	Tych dwunastu wysłał Jezus i przykazał im mówiąc: na ziemi narodów nie idźcie i do miast samarytańskich nie wchodźcie.

Mt^{ShemTob} 10,1–42³⁷ przedstawia mowę Jezusa poświęconą głoszeniu orędzia o królestwie niebieskim. W wersecie 10,5 pojawia się wyraźne ograniczenie posługi wysłaników jedynie do etnicznego Izraela. Wykluczone zostają ziemie pogańskich narodów (*ršwt hgwym*) oraz osiedla Samarytan (*'ry hšmrwnym*). To zawężenie posługi Jezusa (15,24) i jego najbliższych towarzyszy jedynie do ludu Bożego Izraela stanowi wyraz Mateuszowej perspektywy teologicznej. Proizraelska postawa Chrystusa i jego uczniów spotyka się z odrzuceniem i niechęcią ludu Bożego. To specyficzne napięcie prowadzi do otwarcia na pogan oraz ukonstytuowania się nowego ludu składającego się zarówno z Żydów, jak i nie-Żydów (por. 21,43; 28,16–20)³⁸. Mt^{ShemTob} podtrzymuje częściowo takie rozumienie relacji Jezus–Izrael–Kościół (por. Mt^{ShemTob} 21,43; zob. poniżej punkt b). Z drugiej jednak strony, kiedy przyjrzymy się zakończeniu Mt^{ShemTob} 28,16–20, to zauwa-

³⁶ Kudasiewicz, *Ewangelie synoptyczne dzisiaj*, 214.

³⁷ Szczegółowy komentarz do Mt 10,1–42: Homerski, *Ewangelia według św. Mateusza*, 184–195; Paciorek, *Ewangelia według świętego Mateusza. Rozdziały 1–13*, 439–489 (tam też szczegółowa bibliografia); Mello, *Evangelo secondo Matteo*, 197–192.

³⁸ Więcej na temat relacji Jezus–Izrael–Kościół: Kudasiewicz, *Ewangelie synoptyczne dzisiaj*, 205–207, 208–209, 211–218. Problematykę tę również porusza szczegółowo monografia: Zdzisław Żywica, *Kościół Jezusa a judaizm i poganie według ewangelisty Mateusza. Teologia narratywna* (Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, 2006).

zymy, że brak tam jest nakazu nauczania narodów pogańskich. Wydaje się, że akcent pada jedynie na nauczanie Żydów³⁹. Taka korekta teologicznej koncepcji kanonicznego Mt może wskazywać na judeochrześcijańskie *Sitz im Leben* przekładu Mt^{ShemTob}.

b) Mt^{ShemTob} 21,43

Tekst hebrajski Mt ^{ShemTob} 21,43	Tłumaczenie polskie Mt ^{ShemTob} 21,43
lz't 'ny 'wmer lkm šttqr' mlkw't šmym m'lykm wtntn l'gwy 'wšh pry	I to ja mówię wam, że będzie wydarte królestwo niebios wam i będzie dane dla narodu czyniącego owoc.

Mt^{ShemTob} 21,33–46⁴⁰ zawiera przypowieść o winnicy. Kiedy porównujemy kanoniczne teksty potrójnej tradycji tej przypowieści (Mt 21,33–46; Mk 12,1-12; Łk 20,9–19), to okaże się, że werset Mt 21,43 pojawia się tylko w tej Ewangelii. Jest on wyrazem Mateuszowej refleksji teologicznej nad odrzuceniem orędzia Jezusa i jego uczniów przez większość narodu żydowskiego oraz przyjęciem Dobrej Nowiny przez pogan⁴¹. W tekście greckim jest mowa o przekazaniu królestwa *ethnē* („narodowi”)⁴². Hebrajski tłumacz przekłada ten grecki rzeczownik (lub łaciński ekwiwalent *gens*) za pomocą *gwy*, wyraźnie wskazując, że nowymi depozytariuszami królestwa niebieskiego (*mlkw't šmym*) są poganie, którzy wierzą w Jezusa. Kiedy zestawimy Mt^{ShemTob} 21,43 z Mt^{ShemTob} 28,16–20, to ukażą się pewne napięcia w tekście tej hebrajskiej Ewangelii. O ile Mt^{ShemTob} 28,16–20 wydaje się być skoncentrowany na nauczaniu etnicznego Izraela, to Mt^{ShemTob} 21,43 zawiera wyraźnie uniwersalistyczną perspektywę. Jest prawdopodobne, że w trakcie przekładu przypowieści o winnicy grecki termin *ethnē* (lub łaciński odpowiednik *gens*) został niejako automatycznie przetłumaczony przez *gwy*. Taka praktyka tłumacza bazowałaby na utrwalonym w okresie rabinicznym znaczeniu *gwy/gwym* jako odniesienie do narodu/narodów pogańskich/nieżydowskich. Musimy pamiętać, że pojęcie *gwy* obejmuje nie tylko narody pogańskie w sensie religijnym, wyznające politeizm, ale również narody wyznające chrześcijaństwo. Natomiast w Mt^{ShemTob} 28,16–20 mielibyśmy do czynienia z bardziej świadomym nawiązaniem do *Sitz im Leben* tej Ewangelii.

c) Mt^{ShemTob} 24,14–15

Tekst hebrajski Mt ^{ShemTob} 24,14–15	Tłumaczenie polskie Mt ^{ShemTob} 24,14–15
¹⁴ Wtdrš bšwrh l'z 'wwngyly z't bkl h'rš l'dywt 'ly 'l kl gwym w'z tb' htklyt ¹⁵ zh 'ntyqrys'twš wzhw šqwš šwmm h'mwr 'l py dny'l 'wmd bmqwm qwdš whqwr' ybyn	¹⁴ I będzie wyjaśniana ta dobra nowina, to znaczy Ewangelia, na całej ziemi dla świadectw z powodu mnie wobec wszystkich narodów i wówczas przyjdzie koniec ¹⁵ . To jest antychryst i to jest ohyda pustosząca, jak powiedziano przez usta proroka, stojąca w miejscu świętym, czytający niech pojmuje.

³⁹ Szerzej na temat tego tekstu: Piotr Goniszewski, „Egzegeza Mt 28,16–20 z hebrajskiej wersji Ewangelii wg św. Mateusza (ShemTob)”, *Studia Koszalińsko-Kolobrzeszkie* 22 (2015): 11–19.

⁴⁰ Analiza egzegetyczna Mt 21,33–46: Interpretacja Mt 10,1–42: Homerski, *Ewangelia według św. Mateusza*, 292–296; Paciorek, *Ewangelia według świętego Mateusza. Rozdziały 14–28*, 340–349 (tam też szczegółowa bibliografia); Mello, *Evangelo secondo Matteo*, 378–383.

⁴¹ Kudasiewicz, *Ewangelie synoptyczne dzisiaj*, 211.

⁴² Na temat rzeczowników *ethnē* i *laos* w kanonicznym Mateuszu: Żywica, *Kościół Jezusa*, 335–338.

Fragment Mt^{ShemTob} 24,14–15 jest częścią tzw. mowy eschatologicznej (24,1–25,46⁴³). Paralelny tekst kanoniczny zdaje się sugerować, że Ewangelia musi być głoszona poganom (*ethnē*), co będzie prowadzić do eschatologicznego spełnienia czasów. Takie ujęcie odpowiada Mateuszowej perspektywie teologicznej, która zakłada, że po ziemskiej misji Jezusa i jego uczniów skierowanej wyłącznie do Izraela (Mt 10,5; 15,124), Zmartwychwstały kieruje swoich zwolenników z misją do wszystkich narodów (zob. Mt 28,16–20). G. Howard uważa jednak, że w Mt^{ShemTob} 24,14–15 mamy do czynienia z nieco inną koncepcją, która jest bliższa starotestamentalnej wizji nawrócenia narodów pogańskich w czasach eschatologicznych:

„The Hebrew text is difficult. It appears to mean that preaching the gospel to the Gentiles before the end-time is the Anti-Christ and the abomination which desolates. No stronger statement against the salvation of the Gentiles in the present age occurs in Shem-Tob’s Hebrew Matthew. Although the Hebrew Matthew projects no salvation for the Gentiles in the present era, it clearly envisions a *future salvation* for the righteous among the nations. In good Jewish fashion, this salvation is thought to come at the end of present era”⁴⁴.

Powyzsza interpretacja jest niezwykle interesujaca i koresponduje z teologia zakoncznienia Mt^{ShemTob} 28,16–20. Sugerowalaby, ze judeochrześcijańska wspólnota tej hebrajskiej Ewangelii rozwijała oryginalną teologię nawrócenia nie-Żydów bazującą na pewnych eschatologicznych tradycjach Starego Testamentu i judaizmie. Z drugiej jednak strony możliwe jest też odczytanie tego fragmentu na sposób zbieżny z tekstem kanonicznym. Jasne jest natomiast, że rzeczownik *gwym* oznacza narody pogańskie/nie-Żydów. W rękopisie G w miejscu *gwym* pojawia się termin *h’m* („ten lud”). Przyjęcie takiego wariantu jako oryginalnego wydaje się jednak mało prawdopodobne. Ponadto Mt^{ShemTob} 24,15 łączy postać antychrysta (*ntyqrysťwś*) z tzw. ohydą pustoszącą (*šqwš šwmm*) z Dn 9,27; 12,11. Wzmianki o antychryście nie ma natomiast w tekście kanonicznym Mt 24,15. Ponadto idea antychrysta/antychrystów jest związana z tradycją Janową (1J 2,18.22; 4,3; 2J 7).

d) Mt^{ShemTob} 25,32

Tekst hebrajski Mt ^{ShemTob} 25,32	Tłumaczenie polskie Mt ^{ShemTob} 25,32
wy’spw l’pnyw kl hgwym wypryd bynyhm k’sr ypryd hrw’h byn hkšbym wbyn h’zym	Zgromadzone zostaną przed jego obliczem wszystkie narody i rozdzieli pomiędzy nimi, jak rozdziela pasterz pomiędzy jagniętami a kozami.

Mt^{ShemTob} 25,31–46⁴⁵ zawiera wizję sądu ostatecznego, która wieńczy blok tekstualny zawierający mowę eschatologiczną (24,1–25,46). Rolę sędziego sprawuje Syn Człowieczy (*bn h’dm*; w. 31), natomiast sądzonymi są „wszystkie narody” (hebr. *kl hgwym*). W paralelnym tekście kanonicznym hebrajskiemu zwrotowi *kl hgwym* odpowiada *panta ta ethnē*. Komentatorzy proponują różne interpretacje *panta ta ethnē*. Niektórzy utrzy-

⁴³ Egzegeza kanonicznej wersji mowy eschatologicznej: Homerski, *Ewangelia według św. Mateusza*, 309–324; Paciorek, *Ewangelia według świętego Mateusza. Rozdziały 14–28*, 435–527 (tam też szczegółowa bibliografia); Mello, *Evangelo secondo Matteo*, 409–440.

⁴⁴ Howard, *Hebrew Gospel of Matthew*, 215.

⁴⁵ Komentarz do tego fragmentu tekstu kanonicznego: Homerski, *Ewangelia według św. Mateusza*, 322–324; Paciorek, *Ewangelia według świętego Mateusza. Rozdziały 14–28*, 508–527 (tam też szczegółowa bibliografia); Mello, *Evangelo secondo Matteo*, 435–440.

mują, że chodzi o narody pogańskie; inni wskazują, że chodzi o wszystkie ludy, łącznie z Izraelem; jeszcze inni akcentują odniesienie do chrześcijan⁴⁶. W świetle semantyki rzeczownika *gwy* wydaje się, że w Mt^{ShemTob} jest mowa o sędzie nad narodami pogańskimi. Za taką interpretacją opowiada się G. Howard, który omawia Mt^{ShemTob} 25,31–34 w kontekście teologii Mt^{ShemTob} 24,14–15 (zob. poprzedni podpunkt) i 12,41–42:

„The Gentiles are given a reward in the Kingdom of Heaven but only *at the end of the present age*. The Gentiles, who rise up against the wicked, do so only *in the judgment*”⁴⁷.

Abstrahując od zasadności rekonstrukcji G. Howarda, nie widać podstaw, by rzeczownik *gwym* w Mt^{ShemTob} 25,32 odczytywać inaczej niż jako odnoszący się do nie-Żydów. Oczywiście wpływa to na całościowe rozumienie perykopy o sędzie ostatecznym (25,31–46).

Zakończenie

W niniejszym artykule przeprowadzono analizę dwóch rzeczowników, *'m* i *gwy*, pojawiających się w hebrajskiej wersji Ewangelii wg św. Mateusza (ShemTob). Termin *'m* charakteryzuje się pewną wieloznacznością i może oznaczać zarówno Izrael jako wybrany lud Boży (1,21; 4,16; 13,14.15; 15,8; 27,25), jak i grupę różnych ludów (10,22; 21,13; 24,9; 27,27) oraz pewną zbiorowość ludzi, przeważnie składającą się z członków Izraela (3,10; 4,23; 7,28; 14,5; 14,14; 14,19; 15,30.31.33.35.36; Mk 9,25; 20,34; 21,11; 23,1; 26,5; 27,20; 27,24; 27,27; 27,64; w konstrukcji *smichut*: 16,21; 21,23; 26,3.47; 27,3.12.41; 28,12). Z kolei *gwy* wydaje się być bardziej jednoznaczny. W Mt^{ShemTob} używany jest w odniesieniu do narodów pogańskich (4,15; 10,5.18; 12,18.21; 20,19.25; 21,43; 24,7.14; 25,32).

Tekst hebrajski Ewangelii wg św. Mateusza jest zasadniczo zależny od wersji kanonicznej. W większości przypadków tłumacz oddaje greckie terminy przez ich hebrajskie odpowiedniki. Rzeczownikowi *'m* odpowiada najczęściej *laos* („lud”; 1,21; 4,16.23; 13,15; 15,8; 21,23; 26,3.5.47; 27,25.64) lub *ochlos* („tłum”; 7,28; 14,5.14.19; 30.31.33.35.36; Mk 9,25; 21,11; 23,1; 27,20.24). W niektórych przypadkach jednak *'m* służy do oddania w języku hebrajskim greckiego rzeczownika *ethnos* (np. Mt^{ShemTob} 21,13 i Mk 11,17; Mt 24,9). Natomiast *gwy* odpowiada greckiemu *ethnos* (4,15; 10,5.18; 12,18.21; 20,19.25; 21,43; 24,7.14; 25,32). W hebrajskiej wersji Mateusza można zauważyć pewne charakterystyczne niuanse teologiczne wynikające ze specyfiki hebrajskich rzeczowników *'m* i *gwy*. Np. w Mt 25,32 rozumienie terminu *ethnē* nie jest jednoznaczne. Komentatorzy widzą tu nawiązania do wszystkich narodów, pogan, chrześcijan i niechrześcijan. Natomiast w wersji hebrajskiej tego fragmentu użycie rzeczownika *gwy*, który w hebrajszczyźnie

⁴⁶ A. Paciorek przedstawia trzy główne kierunki w interpretacji perykopy Mt 25,31–46 i zwrotu *panta ta ethnē*. Ujęcie tradycyjne nie skupia się na konkretnej tożsamości sądzonych, ale sugeruje jak najszerszy zakres *panta ta ethnē*, obejmujący pogan, nie-Żydów, chrześcijan. Propozycja ekskluzywistyczna rozumie pod pojęciem *ethnē* pogan/nie-Żydów. Natomiast podejście uniwersalistyczne mówi o chrześcijanach i niechrześcijanach: Paciorek, *Ewangelia według świętego Mateusza. Rozdziały 14–28*, 520–527; Interpretację inkluzywną (*ethnē* jako Żydzi i nie-Żydzi) proponuje np.: Homerski, *Ewangelia według św. Mateusza*, 322; Benedict T. Viviano, „Ewangelia według świętego Mateusza”, w: *Katolicki komentarz biblijny*, Raymond E. Brown, Joseph A. Fitzmyer, Roland E. Murphy, 972.

⁴⁷ Howard, *Hebrew Gospel of Matthew*, 216.

judaizmu rabinicznego ma zasadniczo jednoznaczną konotację, wskazuje na nie-Żydów/narody pogańskie.

Powyższe analizy przyczyniają się również do coraz lepszego rozumienia genezy Mt^{ShemTob} oraz *Sitz im Leben* tego tekstu. Takie fragmenty jak Mt^{ShemTob} 20,34, uzupełniony o materiał zaczerpnięty z Łk 18,43 oraz Mt^{ShemTob} 21,13, zharmonizowany z Mk 11,17, rzucają światło na tekst źródłowy, z którego dokonano przekładu na język hebrajski. Czy była to jakaś łacińskojęzyczna harmonia Ewangelii, jak sugeruje W.L. Petersen? Kwestia ta pozostaje cały czas otwarta, natomiast przytoczone przed chwilą przykłady harmonizacji sugerują, że mamy prawdopodobnie do czynienia z tłumaczeniem, a nie oryginalnym tekstem hebrajskim. Z kolei takie perykopy, jak Mt^{ShemTob} 24,14–15 i 28,16–20, mogą wskazywać, że badana przez nas hebrajska Ewangelia funkcjonowała w jakiejś judeochrześcijańskiej wspólnocie o specyficznym żydowskim charakterze.

Oczywiście są to tylko poszlaki, które wymagają dalszych szczegółowych i kompleksowych badań mogących doprowadzić do bardziej precyzyjnej odpowiedzi na pytania o genezę oraz *Sitz im Leben* Mt^{ShemTob}.

Bibliografia

- Abramowiczówna, Zofia. *Słownik grecko-polski*. T. 1–4. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1958–1965.
- Albeck, Chanach, red. *Shishah sidre Mishnah*. Jerusalem: Mosad Byalik, 1952–1958.
- Bertam, Georg, Karl Ludwig Schmidt. „Ethnos”. W: *Grande Lessico del Nuovo Testamento*. T. 3 (k. 99–120), red. Gerhard Kittel. Brescia: Paideia, 1970.
- Briks, Piotr. *Podręczny słownik hebrajsko-polski i aramejsko-polski Starego Testamentu*. Warszawa: Vocatio, 2000.
- Carmignac, Jean. *Początki Ewangelii synoptycznych*. Tłum. Waclaw Rapak. Kraków, Mogiła: Enigma Press, 2009.
- Cohen, Abraham. *Talmud. Syntetyczny wykład na temat Talmudu i nauk rabinów dotyczących religii, etyki i prawodawstwa*. Tłum. Regina Gromacka. Warszawa: Cyklady, 2002.
- Cohen, Shaye J.D. „Judaizm do czasu opracowania Miszny (lata 135–220)”. W: *Chrześcijaństwo a judaizm rabiniczny. Historia początków oraz wczesnego rozwoju*, red. Hershel Shanks, tłum. Waldemar Chrostowski, 317–354. Warszawa: Vocatio, 2013.
- Nestle, Eberhard, Erwin Nestle, Kurt Aland, Barbara Aland. *Novum Testamentum Graece*. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 2012.
- Garcia-Martinez, Florentino, Eibert J.C. Tigchelaar. *Dead Sea Scrolls. Study edition*. T. 1–2. Leiden, New York, Köln: Brill, 1999.
- Goniszewski, Piotr. „Egzegeza Mt 28,16–20 z hebrajskiej wersji Ewangelii wg św. Mateusza (ShemTob)”. *Studia Koszalińsko-Koło-brzeskie* 22 (2015): 11–19.
- Goniszewski, Piotr. „Jezus, Belzebub i nieodpowiedzialne słowa. Egzegeza perykopy Mt 12,22–37 w hebrajskiej wersji Ewangelii wg św. Mateusza (ShemTob)”. *Studia Koszalińsko-Koło-brzeskie* 21 (2014): 11–27.

- Goniszewski, Piotr. „Sprawiedliwość i sprawiedliwi w kanonicznej i hebrajskiej wersji Ewangelii według św. Mateusza (ShemTob)”. W: *Nadzieja i sprawiedliwość jako sprawności moralne w wychowaniu*, red. Iwona Jazukiewicz, Ewa Rojewska. Szczecin: Wydawnictwo Uniwersytetu Szczecińskiego, 2014.
- Graetz, Heinrich. *Historia Żydów. Od okresu Majmunego do przymusowego nawracania Żydów w Hiszpanii*. T. 6. Tłum. Stanisław Szenhak. Kraków: Krajowa Agencja Wydawnicza, 1990.
- Graetz, Heinrich. *Historia Żydów. Od przymusowego nawracania Żydów w Hiszpanii do marranów i papieży*. T. 7. Tłum. Stanisław Szenhak. Kraków: Krajowa Agencja Wydawnicza, 1990.
- Grelot, Pierre. „Lud”. W: *Słownik teologii biblijnej*, red. Xavier Leon-Dufour, tłum. Kazimierz Romaniuk. Poznań: Pallottinum, 1994.
- Guillet, Jacques, Grelot Pierre. W: *Słownik teologii biblijnej*, red. Xavier Leon-Dufour, tłum. Kazimierz Romaniuk. Poznań: Pallottinum, 1994.
- Homerski, Józef. *Ewangelia według św. Mateusza. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz*. Poznań: Pallottinum, 1979.
- Howard, Georg. *A Response to William L. Petersen’s Review of Hebrew Gospel of Matthew*, dostęp 10.05.2014, <http://rosetta.reltech.org/TC/v04/Howard1999.html>.
- Howard, Georg. *Hebrew Gospel of Matthew*. Macon: Mercer University Press, 1995.
- Howard, Georg. *The Gospel of Matthew according to a Primitive Hebrew Text*. Macon: Mercer University Press, 1985.
- Jastrow, Marcus. *A Dictionary of the Targumum, the Talmud Babli and Yerushalmi and the Midrashic Literature*. London, New York: Luzac, G.P. Putnam’s Sons, 1903.
- Jonczyk, Wiesław. *Cytaty z Księgi Izajasza w Ewangelii wg św. Mateusza*. Warszawa: Vocatio, 2010.
- Klein, Ernest. *A Comprehensive Etymological Dictionary of the Hebrew Language for readers of English*. Jerusalem: Carta, 1987.
- Koehler, Ludwig, Walter Baumgartner, Johann Jacob Stamm, red. *Wielki słownik hebrajsko-polski i aramejsko-polski Starego Testamentu*. T. 1–2. Warszawa: Vocatio, 2008.
- Korzec, Cezary. *Ścieżka biblijnego konsensusu: ku integralnej teologii biblijnej*. Wrocław: TUM, 2013.
- Kudasiewicz, Józef. *Ewangelie synoptyczne dzisiaj*. Ząbki: Apostolicum, 2006.
- Marcinkowski, Roman, red. *Miszna. Moed (Święto)*. Warszawa: DiG, 2014.
- Marcinkowski, Roman, red. *Miszna. Zeraim (Nasiona)*. Warszawa: DiG 2013.
- Mello, Alberto. *Evangelo secondo Matteo. Commento midrashico e narrativo*. Magnano: Qiqajon, 1995.
- Mędała, Stanisław. „Nowe źródło do badań przekazu Ewangelii Mateusza”. *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 42, 4 (1989): 249–259.
- Muchowski, Piotr. *Komentarze do rękopisów znad Morza Martwego*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 2005.
- Muchowski, Piotr. *Rękopisy znad Morza Martwego. Qumran, Wadi Murabba`at, Masada, Nachal Chewer*. Kraków: Enigma Press, 2000.
- North, Robert. „Księga Ezdrasza i Księga Nehemiasza”. W: *Katolicki komentarz biblijny*, red. Raymund E. Brown, Joseph A. Fitzmyer, Roland E. Murphy, Warszawa: Vocatio, 2004.

- Paciorek, Antoni. *Ewangelia według świętego Mateusza. Rozdziały 1–13*. Częstochowa: Edycja św. Pawła, 2005.
- Paciorek, Antoni. *Ewangelia według świętego Mateusza. Rozdziały 14–28*. Częstochowa: Edycja św. Pawła, 2005.
- Petersen, William L. *Some Observations on a Recent Edition of and Introduction to Shem-Tob's "Hebrew Matthew"*. Dostęp 10.05.2014. <http://rosetta.reltech.org/TC/vol03/Petersen1998a.html>.
- Petersen, William L. „The Vorlage of Shem-Tob's Hebrew Matthew”. *New Testament Studies* 44 (1998): 490–512.
- Pikor, Wojciech. „Eschatologia i apokaliptyka”. W: *Teologia Starego Testamentu. Księgi prorockie*. T. 4, red. Mariusz Rosik. Wrocław: TUM, 2011.
- Poliakov, Leon. *Historia antysemityzmu. Epoka wiary*. T. 1. Tłum. Agnieszka Rasińska-Bóbr, Oskar Hedemann. Kraków: Universitas, 2008.
- Popowski, Remigiusz. *Wielki słownik grecko-polski Nowego Testamentu*. Warszawa: Vocatio, 2006.
- Prqy 'bwt Sentencje Ojców*. Tłum. Ewa Gordon, Sacha Pecaric. Kraków: Pardes, 2005.
- Sttathmann, Herman, Meyer Rudolf. „Laos”. W: *Grande Lessico del Nuovo Testamento*. T. 6, (k. 87–165), red. Gerhard Kittel, Brescia: Paideia, 1970.
- Stern, David Harold. *Komentarz żydowski do Nowego Testamentu*. Warszawa: Vocatio, 2004.
- Talmud bawli*. Wilno, 1880–1886.
- Talmud jerszalmi*. Krotoszyn, 1886.
- Vermes, Geza. *The Complete Dead Sea Scrolls in English. Revised Edition*. London: Penguin, 2004.
- Viviano, Benedict T. *Ewangelia według świętego Mateusza*. W: *Katolicki komentarz biblijny*, red. Raymund E. Brown, Joseph A. Fitzmyer, Roland E. Murphy, Warszawa: Vocatio, 2004.
- Zuckerman, Moshe Shmuel, red. *Tosefta*. Pasewalk, 1881.
- Żywica, Zdzisław. *Kościół Jezusa a judaizm i poganie według ewangelisty Mateusza. Teologia narratywna*. Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, 2006.

Streszczenie

Niniejszy artykuł koncentruje się na znaczeniu i funkcji dwóch rzeczowników, 'm i gwy, w hebrajskiej wersji Ewangelii wg św. Mateusza (ShemTob). W pierwszych trzech punktach przedstawiono obecność 'm i gwy w Biblii hebrajskiej, rękopisach znad Morza Martwego i literaturze rabinicznej. Następnie dokonano krótkiego wprowadzenia do hebrajskiej Ewangelii wg św. Mateusza (ShemTob) oraz przeprowadzono analizę terminów 'm i gwy w tym tekście. W Mt^{ShemTob} termin 'm charakteryzuje się pewną wieloznacznością i może oznaczać zarówno Izrael jako wybrany lud Boży (1,21; 4,16; 13,14.15; 15,8, 27,25), grupę różnych ludów (10,22; 21,13; 24,9; 27,27) oraz pewną zbiorowość ludzi, przeważnie składającą się z członków Izraela (3,10; 4,23; 7,28; 14,5; 14,14; 14,19; 15,30.31.33.35.36; Mk 9,25; 20,34; 21,11; 23,1; 26,5; 27,20; 27,24; 27,27; 27,64; w konstrukcji *smichut*: 16,21; 21,23; 26,3.47; 27,3.12.41; 28,12). Natomiast gwy w Mt^{ShemTob} używany jest w odniesieniu do pogańskich narodów (4,15; 10,5.18; 12,18.21; 20,19.25; 21,43; 24,7.14; 25,32). Oba rzeczowniki są związane z problemem

relacji pomiędzy Izraelem i poganami, który może rzucić więcej światła na genezę i *Sitz im Leben* Mt^{ShemTov}.

Słowa kluczowe: Ewangelia wg św. Mateusza, hebrajskie Ewangelie, judaizm, dialog żydowsko-chrześcijański, judeochrześcijaństwo

Abstract

NOUNS 'M AND GWY IN THE HEBREW VERSION OF THE GOSPEL ACCORDING TO ST. MATTHEW (SHEMTOV)

The following article focuses on the two Hebrews nouns, 'm and gwy, in the Hebrew version of the Gospel according to St. Matthew (ShemTov). In the first three sections we present the presence of nouns 'm and gwy in the Hebrew Bible, the Dead Sea scrolls and rabbinical literature. Then, we make a brief introduction to the Hebrew Gospel of St. Matthew (ShemTov) and we analyze the terms in the text. In Mt^{ShemTov} term 'm is ambiguous and could mean: Israel as the chosen people of God (1.21; 4.16; 13,14.15; 15.8, 27.25), a group of different peoples (10.22; 21.13 ; 24,9; 27,27), and a community of people, mostly members of Israel (3.10; 4.23; 7.28; 14.5; 14.14; 14.19; 15,30.31.33.35.36; Mc 9.25; 20.34; 21.11; 23.1; 26.5; 27.20; 27.24; 27.27; 27.64; in the construction *smichut*: 16,21; 21, 23; 26,3.47; 27,3.12.41; 28,12). The second noun, gwy, in Mt^{ShemTov} is used to refer to the pagan nations (4.15; 10,5.18; 12,18.21; 20,19.25; 21.43; 24,7.14; 25.32). Both nouns, 'm and gwy, are related to the problem of the relationship between Israel and the Gentiles, which may shed more light on the genesis of Mt^{ShemTov} and *Sitz im Leben* of this text.

Keywords: Gospel according to St. Matthew, Hebrew Gospels, Judaism, Christian-Jewish Dialogue, Jewish-Christianity